

Filosofiska perspektiv

Av: Michael Johnson

Ingen ser någon annan som han eller hon egentligen är, utan genom ett spektrum format av defekterna hos sina egna jag. Det är så vi alla ser varandra här i livet. Fåfänga, rädsla, begär, avund, ävlan och tävlan - alla den sortens skevheter i våra egna jag - bestämmer hur vi uppfattar människor vi står eller hamnar i något slags förhållande till. Om man sedan lägger ihop dessa förvrängningar hos våra egna jag med motsvarande åkommor hos andra, ser man hur dimmigt dunkel den glastruta genom vilken vi ser varandra måste bli. (Tennessee Williams)

I detta kapitel ska jag kort beskriva några av mina centrala filosofiska- och kunskapsfilosofiska antaganden som ligger till grund för denna avhandling. Citatet ovan är en träffande beskrivning av det som jag ser som ett mest grundläggande, nämligen att grunden för erfarenhetsvärldens ordning ligger i subjektet. Vår kunskap om våra medmänniskor bygger på vad dessa, medvetet eller omedvetet, förmedlar till oss. Detta kan sägas vara en redigerad version av deras tankevärldar. Med lite introspektion inser vi att det vi förmedlar till vår omgivning är en mycket liten del av alla tankar och idéer som vi har. Med ytterligare lite introspektion är det inte heller svårt att inse att våra tankevärldar är uppbyggda av en individuell "logik" som andra inte nödvändigtvis skulle kunna förstå om de fick ta del av den. En logik som bygger på vår unika kombination av erfarenheter och kunskaper som vi har tillägnat oss under våra hittillsvarande liv.

Utifrån denna "logik" tolkar vi sedan andra personers beteenden och uttalanden och skapar oss av detta en "helhetsbild" och "förståelse" av dessa personer. Våra tolkningar av omgivningen kan följaktligen sägas mer beskriva oss själva än de vi observerar. Centrala här är, anser jag, att vi inte kan veta hur andra människors tankevärldar ser ut. Vi lever så att säga i separata världar och kan aldrig göra hembesök hos varandra. Det existerar med andra ord inte någon gemensam kunskap men vi utgår alla ifrån att så är fallet. Varje individ uppfattar att den egna bilden av världen är den objektiva och riktiga bilden och man utgår ifrån att alla andra uppfattar världen på samma sätt. Filosofen Gadamer (Gadamer 1988, Föllesdal, Wallöe, Elster 1977/1990:147ff) beskriver detta som att vi aldrig kan frigöra oss från vår förståelsehorisont och att man inom denna inte kan finna någon neutral ståndpunkt att luta sig emot. Inom fenomenologin och etnometodologin kallar man detta för den "naiva" eller den "naturliga inställningen". Dessa vetenskapsdiscipliner (se t ex Garfinkel 1967, Swartling 1998, Guneriussen 1996:170ff, Hughes och Månsson 1988:116ff) diskuterar just dessa frågor och hur vi gör för att skapa denna känsla eller upplevelse av gemensam förståelse i det dagliga samspelet när det inte finns en entydig och gemensamt upplevd verklighet som våra ord och utsagor på ett uppenbart sätt refererar till. Man tvivlar på att det finns ett fast och gemensamt fasthållande av normer, förståelse och mening som den enskilde kan gripa till och använda sig av i den konkreta situationen för att tolka den på ett *riktigt* sätt. Man betvivlar därför att alla kommer fram till samma resultat även i de fall då de tillhör samma kultur. Skapandet av den "gemensamma förståelsen" menar etnometodologerna sker genom att aktörerna kontinuerligt gör antaganden om varandras avsikter, om vilka normer som gäller och hur de skall tolkas, om situationers mening eller brist på mening och de förutsätter att det finns en *riktig* mening och att denna är gemensam för alla inbegripna och att de vid behov kan artikulera denna. Detta ömsesidiga antagande menar etnometodologerna skapar stabilitet och normalitet - så länge dessa antaganden inte störs för mycket.

Den strategi, som kan sägas ligga till grund för de metoder man använder inom denna disciplin är att sätta det man tar för givet, det självklara, ”inom parentes”, det vill säga man undviker att ta för givet att omvärlden är en oberoende och objektiv realitet för att i stället se till grunden för en sådan upplevelse. Hur gör vi när vi skapar vår omvärld som en objektiv realitet? Genom att sätta det självklara inom parentes menar man att vi kan upptäcka att den normala upplevelsen av verklighetens objektiva karaktär är en produkt av kunskap, perspektiv och intentionalitet. Detta kallas för en ”fenomenologisk reflektion” (epoche). Därefter ska man vidare ta ytterligare ett steg och sätta en parentes kring denna erfarenhetskstitutionerade medvetandeström, en ”transcendental reduktion”, och nå fram till grundvalarna för allt tänkande och all upplevelse, intentionalitet och erfarenhet; det transcendentala jaget, den grundläggande och ensamma mänskliga subjektiviteten (Guneriusen 1996:174ff).

Problemet som här uppstår är att man alltid har kvar underliggande nivåer med antaganden som är så självklara för individen att denne själv inte ser dessa. För att överhuvudtaget kunna uppfatta att man uppfattar något måste man ha något att uppfatta med. Hazelrigg pekar i detta sammanhang på språkets roll:

.../ if world is fully determined independently of consciousness, by what means can we ever consciously access its secrets? That is, if world is primary or logically prior, and the task of a practice of knowledge is to represent world in words, and words (consciousness) are secondary in that they are not integral to the determination of world, how then shall we know world? How can we ”get past” words to world itself? (Hazelrigg:1986:7)

Hazelrigg menar att bakom de flesta konstruktivistiska resonemang så döljer sig objektivistiska antaganden.

Som framgår så delar jag fenomenologins och etnometodologins subjektivistiska syn men anser att de metoder som man förespråkar bygger på objektivistiska antaganden då man menar att forskaren inte kan inta en teoretisk hållning till vardagsvärlden, att man inte kan ”höja sig” över den och inta en opartisk hållning. Min utgångspunkt är att vi, förutom att vi inte känner våra medmänniskors världar, inte heller kan känna vår egen fullt ut. Vår ”objektiva” och självklara bild av vår omgivning bygger alltid på antaganden som vi inte kan se eftersom de är så självklara för oss samt utgör själva grunden för att vi skall kunna uppfatta vår omgivning. Några absoluta objektiva värden existerar inte men vi skapar tillsammans värden som vi kan uppleva som objektiva eftersom vi inte kan leva fritt flytande på havet. Vi skapar en illusion av fast förankring i en solid berggrund.

Det centrala i detta sammanhang är, anser jag, att man försöker vara medveten om att det som är ens objektiva och självklara bild av omvärlden i själva verket är en subjektiv bild som bygger på ett antal antaganden som man själv inte kan genomskåda (även om jag här frestas att tro att jag gör detta genom detta resonemang).

Utifrån ovanstående resonemang ska jag vidare beskriva min ”objektiva” världsbild och de centrala antaganden om individen och samhället som denna grundas på, väl medveten om att bakom dessa antaganden döljs andra mer grundläggande antaganden som jag till stora delar inte ens själv är medveten om. Min ”objektiva” syn på världen blir här av intresse eftersom den,

åtminstone på ett ytligt plan, ligger till grund för de resonemang jag vidare kommer att föra i denna avhandling.

I mitt samhällsperspektiv lägger jag tyngdpunkten på individen. Den kan sägas vara en kombination av två former av individualism, upplysningstidens utilitaristiska rationalism och en moralisk individualism, härstammande från den romantiska traditionen (se exempelvis Guneriusen 1996: 150ff). I grund och botten är individen en rationell egoist och individen handlar strategiskt eller instrumentellt på grundval av kalkyler över konsekvenser av olika handlingsalternativ i syfte att maximera nyttan, både på kort och längre sikt. Vi utför alltid bara rationella handlingar, handlingar som utifrån vår egen horisont är de bästa valen även om andra inte kan förstå det rationella i handlingen.

Utgångspunkt för individen enligt den förstnämnda formen av individualism är givna preferenser, kunskap och rationalitet. Enligt den andra formen är individens identitet skapad genom socialisation, preferenser är ett resultat av internalisering av världen och av att individen tillhör en social gemenskap. Normkonforma handlingar är här viktigare än målrationalitet och anpassning till yttre betingelser. En central skillnad mellan dessa båda synsätt är förhållandet till preferenser, att dessa från början är givna eller att dessa är ett resultat av socialisation. Jag ser denna skillnad som två sidor på samma mynt. De givna preferenserna som det utilitaristiskt rationalistiska synsättet pekar på anser jag kan ses som varande socialiserade då dessa är funktionella för samhället och därför uppmuntras i detta.

Min utgångspunkt är med andra ord att ett samhälle existerar på grund av att dess medborgare, åtminstone en majoritet av dessa, har nytta av dess existens. Vi kan leva ett bättre liv genom att samarbeta än genom att var och en skulle klara sig på egen hand. Samhället måste dock ses som en dynamisk process som ständigt förändras utifrån medborgarnas behov och det demokratiska systemet (och kanske även andra samhällssystem) är ett sätt att anpassa och forma samhället utifrån medborgarnas vilja och behov.

För att ett samhälle ska fungera så måste medborgarnas subjektiva världar i vissa centrala aspekter vara samstämmiga. Vi måste kunna utgå ifrån att vi förstår varandras avsikter och intention, även om vi inte gör detta på något grundläggande sätt, för att inte behöva problematisera, oro oss och lägga ner energi och tid på oväsentligheter. Ett samhälle kan inte fungera om alla ständigt måste lägga ner tid och energi på att till exempel vara oroliga för sin personliga säkerhet i alla situationer. Om vi alltid skulle vara rädda för att någon ska knuffa ner oss på spåret framför tunnelbanetåget när vi står tätt packade med främlingar på perrongen i rusningstid eller att när vi färdas i trafiken alltid skulle vara rädda för och beredda på att de bilar vi möter kan komma att svänga över på vår sida av vägen och frontalkollidera med oss, så skulle detta ta så mycket tid och energi att ett samhälle skulle få svårt att fungera. För det mesta behöver vi dock inte vara rädda för våra medmänniskor. De uppför sig ungefär enligt våra förväntningar och vi kan oftast utgå ifrån att vi förstår hur de tänker och för det mesta så avviker de inte från detta. De ger oss ingen anledning att anta att de tänker på något annat sätt än hur vi själva tänker och uppfattar världen och vid de tillfällen när någon i sitt handlande avviker så kan vi oftast, med lite ”arbete”, inordna även detta i vår självklara och förståeliga världsbild.

Grunden till att vi förstår varandra så bra som vi ändå gör ligger i det gemensamma behovet av

varandra. Samhällets och dess invånares intressen finns kodifierade i ett normsystem, som till största delen av de flesta är internaliserat och därigenom tillhör deras självklara "objektiva" värld. Dessa normer blir så att säga den gemensamma nämnaren för alla individers olika "objektiva" världar och "logiska" system. Vi strävar efter att bete oss så " normalt " som möjligt i förhållande till dessa normer och vi utgår ifrån att även andra beter sig rationellt i förhållande till dessa normer. Dessa normsystem är dock inte statiska utan förändras alltefter medborgarnas behov. När medborgare inte betéer sig " normalt " i förhållande till majoritetens samhällsnormer så måste åtgärder vidtas. Sättet som detta sker på kan beskrivas i termer av Foucaults makt/kunskaps termer (Foucault 1974:37ff). Makt är något som differentierar, klassificerar och avgränsar fenomen och företeelser som är problematiska i samhället och skapar och synliggör därmed dessa som objekt för vetande och därigenom åtgärdande och kontroll. I detta sammanhang spelar forskningen en roll genom att söka lösningar på de problem som makten (i Foucaults betydelse) synliggör. Det är inom dessa områden som de ekonomiska resurser som forskarna är beroende av kommer att finnas. Men det behöver inte alltid vara lösningar för att komma tillrätta med problem som forskningen söker, utan det kan lika väl handla om att dölja svåråtgärdade problem genom att avleda uppmärksamheten från dessa. Nils Christie och Kertil Bruun (1984) beskriver narkotikapolitiken i Norden utifrån detta perspektiv i boken "Den gode fienden".

Grunden för samhället är alltså en kompromiss av samhällsmedborgarnas egenintresse. Politikerna drivs även de av ett egenintresse. De strävar efter att behålla sina positioner och driver därför politiska program utifrån medborgarnas intressen. Om de inte lyckas attrahera väljarna blir de förr eller senare avsatta. Jag vill med andra ord avsätta "överheten" som makthavare i samhället och i stället lägga makten hos folket. Det är dessa som bestämmer hur samhället skall se ut, inte politikerna, det är dessa, som konsumerar, som bestämmer vilka produkter som skall tillverkas, inte företagen. Samhällsmedborgarna agerar rationellt och förnuftigt utifrån sin horisont och perspektiv och är inga majoriteter som går i någons ledband.

Referenser

- Christie, N, Bruun, K** (1984): *Den goda fienden. Narkotikapolitik i Norden*. Rabén & Sjögren. Stockholm.
- Foucault, M** (1974): *Övervakning och straff*. Arkiv förlag. Lund
- Föllsedal, D & Wallöe, L & Elster, J** (1977/1990): *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*. Thales. Oslo.
- Gadamer, H-G** (1988): *Förnuftet i vetenskapens tidsålder*. Daidalos. Göteborg.
- Garfinkel, H** (1967): *Studies in Ethnomethodology*. Prentice-Hall, New Jersey.
- Guneriussen, W** (1997): *Aktör, handling och struktur*. Studentlitteratur. Lund
- Hazelrigg, Lawrence, E.** (1986): "Is There a Choice Between "Constructionism" and "Objectivism"?" *Social Problems*, Vol 33, No 6. 1-13.
- Hughes, J. A & Månsson, S-A** (1988): *Kvalitativ sociologi*. Studentlitteratur. Lund.
- Swartling, J-A** (1998): *Ideologi och realitetsarbete: om analys av makt och dominans på etnometodologisk grund*. Doktorsavhandling. Stockholms Universitet. Stockholm

